

mek gibi dış faktörlere bağlı olmayıp zâtının niteliklerinden sayıldığını bildirmektedir. Gaffârın "settâr" (örtün) mânasına geldiği açıktır. "Ey ayıpları örtün" (yâ settâre'l-uyüb) şeklindeki niyazların yaygın olduğu bilinmektedir. Muhtelif hadislerde de "setr" kökünden türemiş fiiller Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "str" md.). Bu tür rivayetlerden biri şöyledir: "Kim bir müslümanın aybını örter, kusurunu bağışlasa Allah da kıyamet gününde onun kusurlarını bağışlar" (Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, "Zikir", 38). Bir başka hadiste de Allah'ın "setir" olduğu, yani iffeti, örtünüp korunmayı sevdiği ifade edilmiştir (Ebû Dâvûd, "Hammâm", 1; Nesâî, "Gusl", 7). Gazzâlî, "güzel olanı gösterip çirkin olanı gizleyen" şeklinde mânalandırdığı gaffâr isminin tecellisi sayesinde kula yönelen "setr" şeklindeki ilâhî lutufları şöyle sıralar: a) Bedenin çirkin görülen organlarının içte gizlenmesi, güzelleriyle örtülüp süslenmesi. b) İnsanın kötü düşünce ve duygularının kimsenin vâkıf olamayacağı iç dünyasında gizlenmesi. Öyle ki içinden geçen vesvese, hile, hıyanet ve kötü zanlara başkaları vâkıf olmasa ondan nefret eder, hatta onu öldürüp ortadan kaldırmaya çalışırlardı. c) Kişiyi başkalarının yanında mahcup duruma düşürecek günahların bağışlanması ve imanını koruduğu takdirde bunlardan doğacak çirkinliklerin sevaplarla örtüleceğinin vaat edilmesi. Gazzâlî'nin kanaatine göre kulun gaffâr isminden nasibi, ifşa edilmesini istemediği kusurlarının benzerlerini başkalarında gördüğü takdirde onları yaymayıp örtmesidir. Şüphe yok ki insanların gizli taraflarını araştıran, kötülüğe kötülükle karşılık veren kimse gaffâr isminin tecellilerinden faydalanamaz (*el-Makşadü'l-esnâ*, s. 85-86).

Kur'an-ı Kerim'in doksan bir âyetinde yer alan gafûr ismi sadece iki âyette tek başına kullanılmış, yetmiş bir yerde "rahim" ismiyle "gafûrun rahim" şeklinde, bir yerde aynı mânaya gelen "zür-rahme" terkiбіyle, bir yerde de "rahimün gafûr" olarak tekrarlanmıştır. Gafûrun zâti bir isim olan rahimle birlikte kullanılışı, ona hem süreklilik ve derinlik açısından mâna zenginliği kazandırmakta, hem de bağışlayıcılığın sevginin en üstün derecesini oluşturan rahmetten kaynaklandığını göstermektedir. Gafûrun "çok seven, çok sevilen" mânasındaki "vedûd" ismiyle bir âyette yer alması da bir önceki kullanıma benzemektedir. Gafûr bunlardan başka, "acele ve kızgın-

lıkla muamele etmeyen" anlamındaki "halim", "az iyiliğe çok mükâfat veren" mânasındaki "şekûr" ve "hiçbir sorumluluk kalmayacak şekilde günahları affeden" anlamındaki "afûv" isimleriyle de kullanılmaktadır. Gafûrun mânasını destekleyen bu isimlerin tamamının esmâ-i hüsnânın insanla ilgili olan grubuna girdiği görülmektedir. Gafûrun iki âyette azîz ile tekrarlanması gaffâr isminin aynı isimle tekrarlanmasına benzer.

Allah'ın insanla ilgili isimleri ve fiilî sıfatları grubuna giren gaffâr ve gafûr esmâ-i hüsnâdan raûf, sabûr, tevâb ve vâsi' isimleriyle de mâna yakınlığı içindedir (bunların anlamları için bk. *DİA*, XI, 415).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "gfr" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "gaffâr", "gafûr" md.leri; *Lisânü'l-'Arab*, "gfr" md.; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyyât* (nşr. Adnân Derviş — Muhammed el-Mısri), Beyrut 1413/1993, s. 666-667; *Kâmûs Tercümesi*, "gfr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "gfr", "str" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "gfr" md.; *Müsned*, II, 74; Buhârî, "Mezâlim", 2, 3, "Edeb", 60; Müslim, "Zikir", 38, "Tevbe", 52; Ebû Dâvûd, "Hammâm", 1; İbn Mâce, "Mu'kadime", 13, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Nesâî, "Gusl", 7; Zeccâc, *Tefstru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 37-38, 46-47; Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illah* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 93-94, 189; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984 — Dimaşk, ts. (Dârü's-Sekâfeti'l-Arabiyye), s. 52-53, 65; Halimî, *el-Minhâc*, I, 201; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 152^b-153^a; Kuşeyrî, *et-Tahtîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 37-39; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fadluh), s. 37, 85-86, 114, 151; Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Ravhu'l-er-vâh fi şerhi esmâ'i'l-Melikî'l-Fettâh* (nşr. Necib Mâyil-i Herevî), Tahran 1368 hş., s. 87-92, 325-332; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 116^b; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 104-107; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 220-228; Feyz-i Kâşânî, *İlmü'l-yâçîn*, Kum 1358 hş./1400, I, 115, 125; Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulâhiyyet*, İstanbul 1987, s. 155-158; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i hüsnâ", *DİA*, XI, 415.

BEKİR TOPALOĞLU

GAFÜRİ, Mecid

(1880-1934)

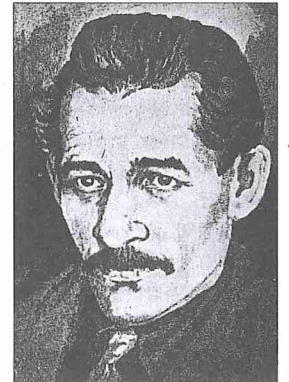
Başkurt ve Tatar Türkleri'nin
tanınmış şair ve yazarı.

1 Ağustos 1880'de Başkurdistan'ın Sterlitamak bölgesine bağlı Jilem-Karan köyünde doğdu. İlk tahsilini köyün öğretmeni olan babası Nurgani'den yaptı. Ortaokul seviyesindeki öğrenimi için Üteş köyünde bulunan medreseye de-

vam etti. Daha sonra Troiski'deki Resûliye Medresesi'nde okudu. 1901'de Kazak ve Kırgız bölgelerinde öğretmenlik yaptı. 1905 yılında İj-Bubi Medresesi'ne girdi, ancak burada okuyamadan aynı yıl Kazan'daki Muhammediye Medresesi'ne devam etti. Gafûrî hayatını kazanmak için çeşitli işlerde çalıştı ve bu sebeple Tatar, Başkurt, Kazak ve Kırgızlar'ı yakından tanıma imkânı buldu. 1911'de *Milletke Mehebbet* adlı şiir kitabı Çarlık tarafından toplatıldı ve Gafûrî sıkı bir takibata uğradı. Aynı yıl başladığı Şarık Matbaası'ndaki işinde ihtilâle kadar çalıştı. 1923'te Sovyetler Birliği tarafından kendisine Başkurdistan halk şairi unvanı verildi. Özellikle Tatar ve Başkurtlar'ın en sevilen şairlerinden biri olarak hayatının büyük bir kısmını Ufa'da geçiren Gafûrî 28 Ekim 1934'te burada öldü.

Gafûrî ilk yazılarını Çağatay ve Kazak edebiyatlarının etkisiyle yazdı. Özellikle Kazak şair Akmolla'nın tesiri altında yazdığı ilk şiirleri sade ve basit dörtlülüklerden oluşuyordu. Bu çalışmalarıyla Başkurt-Tatar edebiyatına yeni bir tarz getirdi. Daha sonraki makale ve şiirlerini ise Tatarca olarak kaleme aldı ve şiirlerinde aruz vezni kullandı. Gafûrî'nin şiir, hikâye, tiyatro, opera, roman ve makaleleri *Tercüman*, *Yoldız*, *Kazan Mohbiri*, *İrek*, *Bizning Yul*, *Hukuk ve Hayat*, *Başkurdistan*, *Şank Yarlıları*, *Anğ*, *Tataristan*, *Sovyet Edebiyatı* gibi o dönemin en önemli gazete ve dergilerinde yayımlandı.

Mecid Gafûrî, Tatar edebî dilinin ortaya çıkmasında Abdullah Tokay gibi kişilerle beraber önemli rol oynamış bir yazardır. Aynı şekilde Başkurtlar'ın da en önde gelen şair ve yazarları arasında kabul edilir. 1917 Sovyet Bolşevik İhtilâli içinde yaşamış bir yazar olduğundan ihtilâlin bütün sıkıntıları eserlerine yansımıştır. İhtilâlden önce yazdığı eserlerinde daha çok İslâmî ve millî temaları

Mecid Gafûrî

işlemişti. Millî edebiyat geleneğine bağlı kaldığı ve millî kültüre önem verme, millî hamle yapma, bağımlılıktan kurtulmanın gerekliliği gibi konuları ele aldığı bu dönemde İslâm âlemini haşmetli mâzisine sahip çıkmaya çağırdığı görülmektedir. Ayrıca adaletsizlik ve haksızlıkla mücadele, açlık, yoksulluk, sefalet, çarlık rejiminin insanlara uyguladığı baskı, yıldırma ve asimilasyon politikası, bağımsızlığa duyulan özlem, müslümanların geleceğine beslenen ümit bu dönem eserlerindeki belli başlı temalardır.

Mecid Gafürî 1917 İhtilâl'inde ve daha sonraki yıllarda toplumsal konuları işleyen bir Sovyet halk şairi olarak görünmektedir. Gafürî'nin bu dönemde yazdığı birçok şiir ihtilâlciler tarafından elden ele dolaştırıldı. Özellikle "İşçi Poemi", Tataristan Cumhuriyeti ile Tatarca konuşan diğer bölgelerde halka dağıtıldı, "Gızıl Bayrak", "Azatlık Günleri" gibi şiirleri Âzerî Türkçesi'ne nakledildi. "Red-Banner" adlı şiir albümü devrimci Başkırt lirik edebiyatının başlangıcı ve ana eseri olarak kabul edildi. Ancak Gafürî'nin bu dönemde yazdıklarına bakarak onun dinden çıktığı ileri sürülmüştür. *Hayat Merdivenleri* ve *Kara Yüzler* adlı romanları ile *Yoksanmış Tanrı* (yok sayılan Tanrı) ve Lenin için yazdığı *Ul Ülmegendir* (o ölümsüzdür) adlı şiir kitapları onun dinsizliğini ispat için gösterilen en önemli delillerdir. Müellif *Hayat Merdivenleri*'nde cihada karşı çıkmış, *Kara Yüzler*'de ise gayri meşrû bir hayatı tasvip etmiştir. Ayrıca Gafürî'nin son zamanlarda yazdığı eserler ihtilâlde ve ihtilâl sonrasında Sovyetler tarafından tamamen propaganda için kullanılmıştır. 22 Haziran 1930'da Kazan'da sahneye konan "İşçi" adlı operası Sovyet Rus yönetimi ileri gelenlerinin büyük takdirlerini toplamıştır.

Gafürî'nin bütün eserleri beş cilt halinde yayımlanmıştır. Ancak bunlar 1980 yılında Kazan'da *Eserler, Mecid Gafuri* adıyla iki cilt halinde yeniden basılırken *İnsan Yiyenler Poeması* gibi birçok eseri bu yeni nesre dahil edilmemiştir. Gafürî'nin önemli eserleri şunlardır. *Fakirlik Belen Ütken Tereklek* (Troitsk 1898), *Seber Timer Yuli* (Orenburg 1904), *Yaş Gomerem* (Kazan 1906), *Milletke Mehebbet* (Ufa 1907), *Şıgır Mecmuaları* (Ufa 1909), *Zamanın Şıgırları* (Ufa 1909), *Şıgırlar* (Kazan 1909), *İke Çeben* (Ufa 1911), *Agydel Buyenda* (Ufa 1911), *Tormuş Baskıçları* (Ufa 1911), *Yarıllar Yaki Öydeş Hatın* (Ufa 1911), *Muñ ve Zar* (Ufa 1911), *Emsal* (Kazan 1912), *Yoksan-*

mış Tanrı (Kazan [?] 1915), *Kara Yüzler* (Ufa 1917), *Eşçe* (Ufa 1919), *Ul Ülmegendir* (Kazan [?] 1927), *Şapırnen Altın Priiskasında* (Ufa 1929).

BİBLİYOGRAFYA :

Temurbek Devletşin, *Sovyet Tataristanı*, Ankara 1981, s. 417, 431, 437, 488; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, Ankara 1985, s. 167, 168, 172; Mehmet Mehdiyev, *Edebiyat ve Gerçek*, Kazan 1987, s. 1-29; Galimcan Gilmanov, *Edebi Miras*, Kazan 1991, s. 52-72; "Doğumunun 90. Yılı Dolayısıyla Mecid Gafürî", *Kazan*, sy. 2, Kazan 1970, s. 29-32; Z. Velidi Togan, "Ghafürî, Medjîd", *El²* (İng.), II, 995; *GSE*, III, 50; *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*, Bakü 1976, III, 101; "Gafürî, Mecid", *TDEA*, III, 268.

FERMAN KARACAM

GAGAUZLAR

Balkanlar'ın
kuzeydoğu kesiminde yaşayan
hıristiyan Türk topluluğu.

Bugün Moldova (Moldavya, eski adıyla Besarabya) Cumhuriyeti'nin güneybatısı ile Ukrayna'nın batısında Prut nehri civarında yaşayan Gagauzlar hıristiyanlaşmış fakat kimliklerini yitirmemiş Türk boylarından biridir. Bunların önemli bir kısmı özerk statüye sahip oldukları Moldova'da yaşarlar. Buradaki merkezleri 15.000 nüfuslu Komrat kasabası olup nüfusları yirmi kadar köyde dağılmış yaklaşık 160.000 kişiden ibarettir. Ukrayna'da Odessa "oblası"nda yaşayan Gagauzlar'ın sayısı 60.000 kadardır; ancak bunlar hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Romanya'da da nüfusları 2000-5000 kadar tahmin edilen bir Gagauz topluluğu vardır. Gagauzlar'ın tam sayısını tesbit etmekteki güçlük bir yandan asimilasyondan, öte yandan nüfus sayımlarında Gagauzlar'ın ayrı bir etnik grup olarak tanınmamasından kaynaklanmaktadır. Eskiden Ruslar'ın, Ukraynalılar'ın, Bulgarlar'ın ve Romenler'in arasında yaşayan ve belirli bir sosyal ve eğitim seviyesine ulaşmış olan Gagauz aydınları genellikle Gagauzluğu kabul etmezlerdi. Ayrıca nüfus sayımlarında, meselâ Orta Asya'da yaşayan Gagauzlar Bulgar olarak kaydedilmekte ve genellikle Slav sayılmaktaydı. Bu tutuma karşı millî benliği savunan itirazlar son yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Moldova sınırları Karadeniz'e kadar uzanmakta iken bütün Gagauzlar bir arada yaşıyordu. Stalin Besarabya'nın güneyini Ukrayna'ya verince Gagauzlar ikiye bölünmüş oldular. Gagauzlar'ın Besa-

rabya'da yaşadıkları bölgenin büyük bir bölümü eskiden Bucak adıyla bilinmekteydi. Bu bölge 1812'ye kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Gagauzlar'ın önemli bir kısmı da halen Bulgaristan'ın doğusunda Varna, Kavarna ve Balçık şehirlerinde ve civar köylerde yaşamaktadır. Bütün kaynakların ve bu sahada araştırma yapan bilginlerin Türk saymalarına karşılık Bulgar hükümeti onları Türkleştirilmiş Bulgar olarak görmekte ısrar etmektedir. Bugün Bulgaristan'da Karadeniz sahillerine yakın 20-50.000 arasında Gagauz yaşamakta ve kendi dillerini konuşmaktadırlar. Moldova'nın başşehri Kişinau'da da (Kishinev) 7-8000 Gagauz vardır. Bunun dışında Orta Asya'da Aktubinsk, Semipalatinsk, Taşkent ve Fergana ile Kafkaslar'da ve hatta Güney Amerika'da Gagauzlar bulunmaktadır. Bunların sayılarını 20-40.000 olarak tahmin etmek mümkündür. Böylece dünyada mevcut Gagauz sayısı 300-400.000'e ulaşmaktadır. Gagauzlar'ın nüfus durumları ve hatta varlıkları hakkındaki bilgilerin bu kadar az ve sıhhsiz olmasının ana sebebi, yakın zamanlara kadar ayrı etnik-millî bir topluluk olarak tanınmamış olmalarının yanı sıra içinde yaşadıkları Bulgar, Romen ve Rus-Ukraynalı topluluklarla aynı dini, yani Ortodoks Hıristiyanlığı paylaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Çuvaşlar bir yana bırakılırsa Gagauzlar müslüman olmayan tek büyük Oğuz boyudur. Tarihte çeşitli Türk kollarının, bu arada Kıpçaklar'ın ve Peçenekler'in büyük bir bölümünün XIII. yüzyılda Katolikliği, küçük bir bölümünün de Ortodoks Hıristiyanlığı nasıl ve niçin kabul ettiği aşağı yukarı kesinlikle bilinmektedir. Bunlar din değiştirdikten bir süre sonra dillerini, etnik ve kavim kimliklerini de yitirmişlerdir. Buna karşılık Gagauzlar'ın, ilk yerleşim bölgeleri olan Karadeniz kıyılarında ve Dobruca'da 1770-1810'lara kadar Osmanlı idaresinde Türkçe konuşarak müslüman gruplar arasında yaşamış olmalarına rağmen hıristiyan olarak kalmaları ve Slavlaşmadan bugüne kadar gelmeleri her bakımdan açıklanması güç bir konudur. Gagauzlar, ancak XX. yüzyılın ikinci yarısında dil esası üzerine kurulan etnik-millî kimliklerini kabul ettirmeyi başarabilmişlerdir.

Gagauz adının nereden geldiği ve bunların menşei tartışmalı bir konudur. Bir kısım araştırmacılar, Gagauz isminin Gök Oğuz'dan geldiğini pek de sağlam esaslara dayanmadan ileri sürmüşlerdir. Ay-